

*Павлишин А.А.,
асистент кафедри кримінального процесу
і криміналістики Львівського
національного університету
імені Івана Франка, кандидат юридичних наук*

ВИДИ ВИРОКІВ ТА ПІДСТАВИ ЇХ ПОСТАНОВЛЕННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Серед всіх процесуальних актів вироку належить особливе місце. Всі дії органів розслідування, прокурора і суду, які передують вироку, спрямовані, зрештою, на забезпечення умов, необхідних для постановлення правильного вироку.

Вирок – це рішення суду першої або апеляційної інстанції в питанні про винність або невинність підсудного і про застосування або незастосування до нього покарання.

Тільки суд своїм вироком, постановленим у результаті судового розгляду, при доведеності вини підсудного має право визнати особу винною у вчиненні злочину і піддати кримінальному покаранню (ст. 62 Конституції України). У судовому вироку вирішуються і всі інші питання у справі. Саме тому вирок є найважливішим актом правосуддя. Звідси – особливі вимоги, що до нього пред'являються.

Вирок має силу акта правосуддя тільки за умови, якщо йому притаманні всі властивості, які вказані в законі.

Слід розрізняти внутрішні і зовнішні властивості вироку, які у своєму взаємозв'язку і взаємозалежності відбивають якісну характеристику даного процесуального акта в системі процесуальних рішень.

До внутрішніх властивостей вироку належать його законність і обґрунтованість (ст. 323 Кримінально-процесуального кодексу України (КПК), мотивованість і справедливість.

До зовнішніх властивостей вироку належить його виключність, обов'язковість і преюдиціальність [4, с.10-16].

Тим не менше, не зважаючи на значення, яке належить вироку після прийняття нового Кримінального кодексу України та внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу у законодавстві з'явилися прогалини, які потребують глибокого вивчення та усунення. Потрібно зазначити, що вказані питання ще не були предметом широкої наукової дискусії в Україні. Свого часу їх розглядали Ю.М. Грошевий, О.М. Толочко, С.Г. Мірецький, проте на основі аналізу нині вже не чинного законодавства. Разом з тим, на практиці ці питання набувають виняткової гостроти. З огляду на це, запропонована стаття є актуальною і своєчасною, вона містить як науковий так і практичний інтерес.

Як відомо, вирок суду може бути виправдувальний або обвинувальний. Нас у цій статті будуть цікавити підстави їх постановлення.

Почнемо з виправдувального вироку, оскільки підстави його постановлення більш чітко визначені у законі. Відповідно до ч. 4 ст. 327 КПК виправдувальний вирок постановляється у випадках: 1) коли не встановлено події злочину, 2) коли в діянні підсудного немає складу злочину, 3) а також, коли не доведено участі підсудного у вчиненні злочину.

Враховуючи, що в судовій практиці в ряді випадків по-різному вирішувалося питання про розмежування поняття “відсутність події злочину” й “відсутність складу злочину”, Пленум Верховного Суду України в постанові від 29 червня 1990 року № 5 роз'яснив, що виправдувальний вирок за відсутністю події злочину постановляється, “коли судовим розглядом

справи встановлено, що діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний, взагалі не мало місця або відсутній причинний зв'язок між діяннями підсудного і шкідливими наслідками, настанням яких обумовлюється злочинність діяння, зокрема, коли шкідливі наслідки настали внаслідок дій особи, якій заподіяно шкоду, або в результаті дій сил природи тощо”.

Що стосується виправдувального вироку за відсутністю в діянні складу злочину, то він постановляється, “коли встановлено, що діяння, яке ставилось у вину підсудному, ним вчинено, але кримінальним законом воно не визнається злочинним, зокрема, якщо воно лише формально містить ознаки злочину, але через малозначність не являє суспільної небезпеки; відсутні інші умови, за яких діяння визнається злочинним (повторність діяння, попереднє притягнення до адміністративної відповідальності тощо); діяння вчинено у стані необхідної оборони чи крайньої необхідності; мала місце добровільна відмова від вчинення злочину, а фактично вчинене не містить складу іншого злочину; підсудний не є суб'єктом злочину через відсутність спеціальних ознак, встановлених для суб'єкта даного складу злочину; підсудний не досяг віку, з якого він може нести кримінальну відповідальність”.

Третя підстава для постановлення виправдувального вироку — недоведеність участі підсудного у вчиненні злочину — має місце у випадках, коли сам злочин встановлено, але беззаперечно доведено, що його не вчинив підсудний, а також у випадках, коли відсутні достовірні докази його винності і вичерпані всі можливості їх додаткового отримання [3, 266].

Незалежно від того, на яких підставах постановлено виправдувальний вирок, він повністю реабілітує підсудного, визнає його невинність у пред'явленому обвинуваченні. Саме тому не допускається включення у виправдувальний вирок формулювань, які ставлять під сумнів невинність виправданого (ч. 7 ст. 334 КПК).

Щодо обвинувального вироку, то відповідно до ч. 3 ст. 327 КПК, якщо підсудний визнається винним у вчиненні злочину, суд постановляє обвинувальний вирок і призначає підсудному покарання, передбачене кримінальним законом. Суд постановляє обвинувальний вирок і звільняє засудженого від відбування покарання на підставах, передбачених статтею 80 Кримінального кодексу України.

З цієї норми випливає, що існує два види обвинувального вироку: 1) з призначенням покарання; і 2) із звільненням від відбування покарання.

Однак В.М. Тертишник зазначає, що обвинувальний вирок може бути чотирьох видів: 1) з призначенням покарання; 2) без призначення покарання; 3) зі звільненням від покарання; 4) з умовним застосуванням покарання [10, 847]. Група харківських вчених виділяє лише два перших види обвинувального вироку [7, 387]

У зв'язку з цим потрібно зауважити, що зовсім недавно (до внесення змін до КПК у 2001р.) відповідно до чинного на той момент законодавства вчені розрізняли наступні види обвинувального вироку: 1) з призначенням підсудному покарання; 2) без призначення покарання; 3) із звільненням засудженого від покарання; [5, 127] 4) з призначенням засудженому покарання, але із звільненням його від відбування з випробуванням (з відстрочкою) [9, 400].

У всіх цих випадках особа визнавалася винною у вчиненні злочину, хоча й з різними для неї наслідками.

Обвинувальний вирок без призначення покарання міг бути постановлений у випадках, коли на момент розгляду справи в суді діяння втратило суспільну небезпечність або особа, яка його вчинила, перестала бути суспільно небезпечною (ч. 3 ст. 327 КПК у старій редакції).

Якщо ж у процесі судового розгляду справи було встановлено, що на момент його провадження закінчилися строки давності притягнення підсудного до кримінальної відповідальності (п. 3 ч. 1 ст. 6 КПК у старій редакції, ст. 49 КК у старій редакції) або прийнято

акт про амністію, яким усувається застосування покарання за вчинене діяння чи підсудного помилувано (п. 4 ч. 1 ст. 6 КПК у старій редакції), суд зобов'язаний був довести розгляд справи до кінця і винести обвинувальний вирок із звільненням засудженого від покарання (ч. 3 ст. 6 КПК у старій редакції).

Крім того, визнавши підсудного винним у вчиненні злочину й обравши йому міру покарання у вигляді позбавлення волі, суд міг прийняти рішення про звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням (відстрочкою) [9, 400].

І нарешті в усіх інших випадках, у разі визнання підсудного винним у вчиненні злочину, суд постановляє обвинувальний вирок із призначенням покарання.

А як же бути сьогодні? Спробуємо проаналізувати чинне законодавство.

Стосовно обвинувального вироку з призначенням покарання, то тут не виникає жодних суперечок. Суд признає особи покарання, коли повністю визнає її винною у вчиненні злочину і відсутні підстави для звільнення від покарання чи його відстрочки.

Що ж до звільнення від відбування покарання, то тут немає такої ясності. Закон передбачає (ч. 3 ст. 327 КПК), що суд звільняє особу від відбування покарання з постановленням обвинувального вироку на підставах, передбачених ст. 80 КК, яка визначає умови звільнення від відбування покарання у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку. Відповідно до п. 1 цієї статті особа звільняється від відбування покарання, якщо з дня набрання чинності обвинувальним вироком його не було виконано у визначені строки.... Проте видається не зовсім логічним постановлення обвинувального вироку зі звільненням від відбування покарання у зв'язку з тим, що за попереднім обвинувальним вироком щодо тієї ж особи і по тому ж злочину спливли строки давності його виконання. Особа не може бути засуджена двічі за один і той же злочин, інакше порушуються принципи кримінального права. В даному випадку вона повинна звільнитися від відбування покарання без будь-якого наступного вироку.

Важко зрозуміти таку позицію законодавця. Проте потрібно зауважити, що крім спливу строків давності виконання обвинувального вироку є ще й інші підстави для постановлення обвинувального вироку із звільненням від покарання, передбачені вже не у ст. 327 КПК, а в статтях загальної частини КПК.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 6 КПК суд постановляє обвинувальний вирок із звільненням засудженого від покарання внаслідок акту амністії, якщо він усуває покарання за вчинене діяння, а також у зв'язку з помилуванням засудженого. Але тут на відміну від попереднього випадку суд постановляє обвинувальний вирок "зі звільненням від покарання", а не "постановляє обвинувальний вирок і звільняє особу від подальшого відбування покарання", хоча й суть видається однаковою.

Крім того, згідно з ч. 5 ст. 7 КПК суд своїм вироком може звільнити особу від покарання, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, коли визнає, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно-небезпечною. Втрата суспільної безпеки з боку особи, яка вчинила злочин може пояснюватися суттєвою зміною обстановки в житті конкретної людини. Найбільш типовими прикладами такої зміни можна назвати перебування особи в іншому трудовому колективі, усунення її з раніше займаної посади, розрив відносин з кримінальним середовищем, під впливом якого був вчинений злочин, вагітність, вчинення корисного або героїчного проступку [8, 27], вчинення дій, які свідчать про його діяльне каяття (відшкодування заподіяної шкоди, примирення з потерпілим, пожертвування значної суми або цінностей на благочинні цілі, прийняття активної участі в суспільно-корисних роботах, зміна способу життя в позитивну сторону) [6, 26].

Ч. 6 цієї ж статті передбачає, що особа також може бути за вироком суду звільнена від відповідальності чи покарання на підставах, передбачених ст. 49 та 74 КК. Оскільки ж ст. 49 встановлює підстави для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, то підстави для постановлення обвинувального вироку із звільненням особи від покарання передбачені у ст. 74 КК. Однак не всі підстави, зазначені у ній, створюють умови для постановлення обвинувального вироку із звільненням від покарання, а лише закріплені у пп. 4, 5. У п. 4 вміщено таке ж положення як і в частині ст. 7 КПК. Для чого таке повторення теж не зрозуміло.

Пункт 5 же передбачає, що особа також може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставах, передбачених ст. 49 КК – тобто у зв'язку із закінченням строків давності. Але важко зрозуміти як можна звільнити від покарання особу, яка взагалі не може бути притягнута до кримінальної відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності. Тим паче, що відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 7¹ та ч. 2 ст. 11¹ КПК суд у судовому засіданні закриває справу, що надійшла до нього з обвинувальним висновком в разі закінчення строків притягнення до відповідальності.

Видається, що беручи до уваги те, що вирок є найважливішим актом кримінального судочинства, та значення, яке йому належить, недопустима така нечіткість з підставами для винесення обвинувального вироку, яку маємо у чинному КПК України.

Крім того, відповідно до ст. 75 КК суд може постановити обвинувальний вирок із звільненням від відбування покарання з випробуванням. Зокрема, п. 1 цієї статті говорить: якщо суд при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше 5 років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням.

Отже, з аналізу чинного законодавства випливає, що у ньому передбачено три види обвинувального вироку:

- 1) з призначенням покарання;
- 2) із звільненням від покарання;
- 3) із звільненням від відбування покарання з випробуванням.

І це чітко потрібно зазначити у законодавстві, передбачивши, що підставами для їх постановлення мають бути: 1) для обвинувального вироку з призначенням покарання – визнання особи винною у вчиненні злочину, за відсутності підстав для постановлення інших видів обвинувального вироку; 2) із звільненням від покарання – зміна обстановки; 3) із звільненням від відбування покарання з випробуванням – підстави, передбачені п. 1 ст. 75 КК.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України. Станом на 1 вересня 2001р. – К.: Атіка, 2001. – 208 с.
3. “Про виконання судами України законодавства і постанов пленуму Верховного суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку”: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 29 червня 1990р. №5 // Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. – Львів, 1998. – С. 261–268.
4. Грошевий Ю.М. Правові властивості вироку – акта правосуддя. – Х., 1994.
5. Грошевой Ю.М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. – Х.:

Вища школа, 1979. – 143 с.

6. *Комментарій к уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / Под ред. В.Т. Томина – 5-е издание. – М.: Юрайт, 2001. – 815 с.*
7. *Кримінальний процес України: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / Ю.М.Грошевой, Т.М.Мірошниченко, Ю.В.Хоматов та ін.; За ред. Ю.М.Грошевого та В.М.Хотенця. – Х.: Право, 2000. – 496 с.*
8. *Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За загальною редакцією В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. – К.: ФОРУМ, 2003. – 938 с.*
9. *Михесенко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.*
10. *Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 4-те вид., доп. і переробл. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 1120 с.*

*Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального процесу
і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 1 від 29 серпня 2003 р.).*

Сіроткіна М.В.,

*аспірантка Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України*

ЩОДО КРИТЕРІЇВ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ КОМПЕНСАЦІЇ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Одним із злободених та актуальних питань для судочинства є визначення розміру компенсації моральної шкоди, заподіяної злочинцем. Після тривалого періоду повного заперечення можливості компенсації моральної шкоди правова наука нині намагається розробити теоретичні підходи та критерії оцінки моральної шкоди, науково обґрунтований та справедливий спосіб окреслення розумного розміру її компенсації.

Серед різноманіття думок найбільш адекватним слід визначити підхід визначення розміру компенсації моральної шкоди через систему науково обґрунтованих і формально виражених (принаймні у судовій практиці) критеріїв оцінки обсягу моральної шкоди. Умовно їх можна розділити на загальні та спеціальні. До загальних критеріїв відносять ті, які застосовуються до всіх справ стосовно визначення розміру компенсації моральної шкоди і без яких неможливо встановити ступінь моральної шкоди, до спеціальних – ті критерії, які зачіпають індивідуальні особливості потерпілого або на них звернено особливу увагу в спеціальних законах та нормативно-правових актах, які регулюють ті чи інші відносини [14, 128]. Ми намагатимемося розглянути методики критеріїв для визначення розміру компенсації моральної шкоди згідно з цим поділом.

Аналіз чинних правових норм, які регулюють правовідносини щодо компенсації моральної шкоди в Україні, дає підстави стверджувати, що вже на сьогодні вони містять певні критерії, за якими суди оцінюють обсяг моральної шкоди, а відтак, визначають розміри належної компенсації. Зокрема, згідно зі ст. 440¹ ЦК УРСР, розмір відшкодування визначається з